
ИСТОРИЯ БЕЛАРУСИ

ГІСТОРЫЯ БЕЛАРУСІ

BELARUSIAN HISTORY

УДК 94(47)034

К ВОПРОСУ О ЛИЧНОСТИ ЖИРОСЛАВА НАЖИРОВИЧА, ВОЗГЛАВЛЯВШЕГО ПОХОД КИЕВСКИХ ВОЙСК НА МЕНСК В 1159 г.

В. Н. НАГИРНЫЙ¹⁾

¹⁾Институт истории Ягеллонского университета,
ул. Голембя, 13, 31-007, г. Краков, Польша

Рассматривается биография киевского воеводы Жирослава Нажировича. Боярин упомянут в Киевской летописи всего один раз: в 1159 г. он возглавил отряд торков, посланный киевским князем Ростиславом Мстиславичем под Минск в помощь полоцкому князю Рогволоду Борисовичу. Автор допускает, что Жирослав родился в первой трети XII в. и мог быть сыном как Нажира из окружения Владимира Всеволодовича Мономаха, так и Нажира Переяславича, служившего киевскому князю Изяславу Давидовичу. На основании лаконичных сведений из летописей высказано предположение, что Жирослав обладал значительным опытом в военных делах, хотя и уступал в статусе другим киевским воеводам. Дальнейшая судьба Жирослава Нажировича после возвращения из менского похода 1159 г. в источниках не прослеживается. Его возможными потомками можно считать трепольского урядника Сдеслава Жирославича и киевского воеводу Даниила Жировича (Нажировича).

Ключевые слова: просопография; Жирослав Нажирович; Киев; Минск; воевода; торки.

Благодарность. За научные консультации при подготовке статьи благодарю кандидата исторических наук С. Н. Темушеву (БГУ) и кандидата исторических наук А. В. Мартынюка (РИВШ, БГУ).

Образец цитирования:

Нагірны ВМ. Да пытання аб асобе Жыраслава Нажыравіча, які ўзначальваў паход кіеўскіх войскаў на Менск у 1159 г. *Часопіс Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. Гісторыя*. 2020;2:5–10.
<https://doi.org/10.33581/2520-6338-2020-2-5-10>

For citation:

Nagirnyy VM. To the question of the personality of Zhiroslav Nazhirovich who led the Kyiv troops to Mensk in 1159. *Journal of the Belarusian State University. History*. 2020;2: 5–10. Belarusian.
<https://doi.org/10.33581/2520-6338-2020-2-5-10>

Автор:

Виталий Николаевич Нагирный – кандидат исторических наук; доцент кафедры истории Восточной Европы.

Author:

Vitaliy M. Nagirnyy, PhD (history); associate professor at the department of Eastern European history.

ДА ПЫТАННЯ АБ АСОБЕ ЖЫРАСЛАВА НАЖЫРАВІЧА, ЯКІ ЎЗНАЧАЛВАЎ ПАХОД КІЕЎСКИХ ВОЙСКАЎ НА МЕНСК У 1159 г.

В. М. НАГІРНЫ^{1*}

^{1*} Інстытут гісторыі Ягелонскага ўніверсітэта,
вул. Голембя, 13, 31-007, г. Кракаў, Польшча

Разглядаецца біяграфія кіеўскага ваяводы Жыраслава Нажывавіча. Баярын згаданы ў Кіеўскім летапісе ўсяго адзін раз: у 1159 г. ён узначаліў атрад торкаў, пасланы кіеўскім князем Расціславам Мсціславічам пад Менск у дапамогу полацкаму князю Рагвалоду Барысавічу. Аўтар дапускае, што Жыраслаў нарадзіўся ў першай трэці XII ст. і мог быць сынам як Нажыва з акружэння Уладзіміра Усеваладавіча Манамаха, так і Нажыва Пераяславіча, які служыў кіеўскаму князю Ізяславу Давыдавічу. На падставе лаканічных звестак з летапісаў выказваецца здагадка, што Жыраслаў валодаў значным досведам у ваенных справах, хоць і саступаў у статусе іншым кіеўскім ваяводам. Далейшы лёс Жыраслава Нажывавіча пасля яго вяртання з менскага паходу 1159 г. у крыніцах не прасочваецца. Яго магчымымі нашчадкамі можна лічыць трыпольскага ўраднага Здзеслава Жыраславіча і кіеўскага ваяводу Данііла Жывовіча (Нажывавіча).

Ключавыя словы: прасапаграфія; Жыраслаў Нажывавіч; Кіеў; Менск; ваявода; торкі.

Падзяка. За навуковыя кансультацыі пры падрыхтоўцы артыкула дзякую кандыдату гістарычных навук С. М. Цемушаву (БДУ) і кандыдату гістарычных навук А. В. Мартынюку (Рэспубліканскі інстытут вышэйшай школы, БДУ).

TO THE QUESTION OF THE PERSONALITY OF ZHIROSLAV NAZHIROVICH WHO LED THE KYIV TROOPS TO MENSK IN 1159

V. M. NAGIRNY^a

^aInstitute of History, Jagiellonian University, 13 Gołębia Street, Krakow 31-007, Poland

The article deals with the biography of the Kyiv voivode Zhiroslav Nazhirovich. The boyar is mentioned in the Kyiv Chronicle only once, in 1159, when he headed the military unit of Torks that had been by the Kyiv prince Rostislav Mstislavich to Mensk to help the Polotsk prince Rogvolod Borisovich. The author admits that Zhiroslav was born in the first third of the 12th century and could be the son of both Nazhir from the entourage of Vladimir Vsevolodovich Monomakh and Nazhir Pereyaslavich who served the Prince of Kyiv Iziaslav Davidovich. Based on the laconic data of the chronicles one can assume that Zhiroslav, although he yielded in status to other Kyiv voivodes, he had the considerable experience in military affairs. The further fate of Nazhirovich, after his returning from the Mensk campaign in 1159, is not analyzed in the sources. His possible descendants can be the Trepolsky sergeant Sdeslav Zhiroslavich and the Kyiv voivode Daniil Zhirovich (Nazhirovich).

Keywords: prosopography; Zhiroslav Nazhirovich; Kyiv; Mensk; voivode; sergeant.

Acknowledgements. Gratitude for the scientific advice during the preparation of the article to PhD (history) S. N. Tsemushau (Belarusian State University) and PhD (history) A. V. Martyniuk (National Institute for Higher Education, Belarusian State University).

Уводзіны

У 1158 г., пасля перамер'я, якое завяршыла міжусобную вайну на Русі 1148–1154 гг., канфлікт паміж Рурыкавічамі разгарэўся з новай сілай. Адным з яго эпізодаў стала барацьба паміж Рагвалодам Барысавічам і Расціславам Глебавічам за Полацк. У ходзе гэтай барацьбы Рагвалод у 1158 г. заняў полацкі прастол, а Расціслаў вымушаны быў вярнуцца ў свой менскі ўдзел. Новы полацкі князь вырашыў развіць поспех і ў 1159 г. распачаў паход на Менск. Дапамогу Рагвалоду аказаў Расціслаў Мсціславіч, які ўладарыў у Кіеве. Ён адправіў «помочь . Рогъво-

лоду съ Жирославомъ . съ Нажировиче^М»¹. У гэтым артыкуле я не буду аналізаваць прычыны, ход і наступствы мінскай кампаніі Рагвалода, якая ўжо мае сваю гістарыяграфію [1–4], а засяроджуся на асобе Жыраслава, які стаяў на чале кіеўскіх войскаў, што прыбылі пад Менск. Мэта дадзенага даследавання – сабраць і прааналізаваць звесткі пра асобу Жыраслава Нажывавіча, вызначыць магчымы час яго нараджэння і смерці, паходжанне, прасачыць развіццё кар'еры і мяркуюмыя роднасныя сувязі.

¹ Полное собрание русских летописей, изданное по высочайшему повелению Императорскою археографическою комиссией (далее – ПСРЛ). Т. 2. Ипатьевская летопись. 2-е изд. СПб. : Тип. М. А. Александрова, 1908. Стб. 505.

Асноўная частка

Ваявода Расціслаў Мсціславіч згадваецца ў Кіеўскім летапісе як Жыраслаў Нажывавіч, гэта значыць з імем і імем па бацьку.

Атрыманае ім пры нараджэнні імя – Жыраслаў – з’яўляецца асабовым мужчынскім імем славянскага паходжання, якое складаецца са слова *жир* ‘жыццё’, ‘ежа’, ‘дастатак’ і кораня *слав-* ‘слава’ [5, с. 11, 31; 6, с. 188]. Імя гэта было вядомае на Русі ўжо ў 1030-я гг.², а да першай паловы XII ст. атрымала шырокае распаўсюджанне ў асяроддзі як рускай³, так і польскай эліты [8, с. 95; 9, с. 79–80].

Рускі кніжнік назваў Жыраслава *Нажировиче*⁴. Указанне імя па бацьку кіеўскага ваяводы адкрывае добрую перспектыву для пошуку яго бацькі. Імя Нажыр сустракаецца ў крыніцах усяго двойчы⁴, і абодва разы ў помніках XII ст. – ва Уставе Уладзіміра Усеваладавіча Манамаха і ў Кіеўскім летапісе.

Ва Уставе Уладзіміра Усеваладавіча Манамаха, створаным каля 1113 г., Нажыр згадваецца сярод вышэйшых ураднікаў кіеўскага князя Уладзіміра Усеваладавіча, якія прымалі ўдзел у стварэнні гэтага заканадаўчага акта⁵. Згадка пра яго адразу ж пасля тысяцкага Рацібора, Пракопа і Станіслава дазваляе меркаваць, што ён таксама займаў высокую пасаду, магчыма, быў кіеўскім ваяводам. Без сумнення, Нажыр знаходзіўся ўжо ў сталым узросце. Калі выказаць здагадку, што менавіта гэты Нажыр – бацька Жыраслава, то апошні павінен быў нарадзіцца прыкладна ў першых двух дзесяцігоддзях XII ст., а магчыма і раней. У такім выпадку ў 1159 г. Жыраславу было б не менш за 40 гадоў – узрост цалкам прыдатны для выканання функцый ваяводы.

Другі раз Нажыр з’яўляецца на старонках Кіеўскага летапісу пад 6670 (1162) годам. У ліку знатных кіяўлян, схопленых торкамі пасля паражэння Ізяслава Давыдавіча, нанесенага войскамі Мсціслава Ізяславіча і Расціслава Мсціславіча, летапісец назваў і *Нажира Переяславича*⁶. У рэальнасці гэта падзея мела месца ў першыя дні сакавіка 1161 г. [10, с. 173]. Нажыра Пераяславіча ў навуковай літаратуры часам называюць звычайным ваяром [12, с. 265; 13, с. 316], але яго згадка нароўні з такімі вядомымі кіеўскімі ўраднікамі, як Шварн, Сцяпан і Якун Міляцічы, дазва-

ляе лічыць, што Нажыр Пераяславіч таксама займаў высокае становішча сярод кіеўскай эліты. Магчыма, што ён знаходзіўся ўжо ў тым узросце, які дазваляў мець дарослага сына. Такім сынам якраз і мог быць Жыраслаў Нажывавіч. Калі гэта здагадка слушная, то род, з якога паходзіў Жыраслаў, можна выводзіць з Пераяслаўскай зямлі, на што выразна паказвае тапанімічны антрапонім, ужыты побач з імем Нажыра. Невядома дакладна, калі прадстаўнікі гэтага роду аказаліся на службе ў кіеўскіх князёў, але да часу вывучаемых падзей род Нажыра быў ужо цесна звязаны з Кіеўскай зямлёй.

На жаль, сведчанні крыніц, якія захаваліся, не дазваляюць дакладна вызначыць, хто з названых асоб з’яўляўся бацькам Жыраслава. Як першы, так і другі Нажыр па ўзроставых крытэрыях падыходзілі для гэтай ролі. Вядома, можна паспрабаваць атаясаміць Нажыра з акружэння Уладзіміра Манамаха з Нажырам Пераяславічам. Але такая інтэрпрэтацыя выглядае малаверагоднай з-за досыць вялікага храналагічнага разрыву (каля 48 гадоў) паміж звесткамі пра адпаведных асоб. У сувязі з гэтым пытанне аб бацькоўстве Жыраслава неабходна пакінуць адкрытым.

Завяршаючы разгляд пытання аб паходжанні Жыраслава Нажывавіча, варта падкрэсліць сувязь паміж імёнамі бацькі і сына: у абодвух выпадках у аснове імя ляжыць корань *жир-*. Магчыма, такі выбар імёнаў тлумачыцца пэўнай традыцыяй гэтага роду.

У распараджэнні даследчыкаў ёсць усяго адна пэўная згадка пра Жыраслава Нажывавіча. Гаворка ідзе пра паход на Менск 1159 г. Да гэтага часу лёс, як і пачатак кар’еры Жыраслава Нажывавіча, прасачыць няпроста. На працягу дзесяцігоддзя, якое папярэднічала менскаму паходу, у крыніцах можна знайсці тры згадкі пра баяра з такім імем (але без указання імя па бацьку), якіх можна было б атаясамліваць з Жыраславам Нажывавічам: у летапісных паведамленнях за 6655/56 (1147/48 або 1148/49), 6657 (1149/50) і 6663 (1155/56) гады.

Няма неабходнасці дэталёва разглядаць тут усе тры згадкі, паколькі іх аналіз праведзены ў іншай працы [7]. Уважлівае вывучэнне кантэксту паведамленняў за 6657 і 6663 гг. дазволіла зрабіць, як здаецца,

²Пад 1078 г. у Аповесці мінулых гадоў згаданы ваявода Усевалада Яраславіча Іван Жыраславіч (гл.: ПСРЛ. Т. 2. Ипатьевская летопись. СПб., 1908. Стб. 191; ПСРЛ. Т. 1. Лаврентьевская летопись. Вып. 1. Повесть временных лет. 2-е изд. Л., 1926. Стб. 200). Відавочна, што ён нарадзіўся не пазней, чым у пачатку 1050-х гг. Адпаведна, яго бацька Жыраслаў з’явіўся на свет не пазней за 1030-я гг. (гл. [7]).

³ПСРЛ. Т. 2. Ипатьевская летопись. СПб., 1908. Стб. 359, 389, 479, 505; ПСРЛ. Т. 1. Лаврентьевская летопись. Вып. 2. Суздальская летопись по Лаврентьевскому списку. 2-е изд. Л., 1927. Стб. 323, 345, 391; Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов. М.; Л.: Изд-во Акад. наук СССР, 1950. С. 34–35, 222–224, 472.

⁴Ішчэ адна ўскосная згадка змешчана ў Галіцка-Валынскім летапісе (Хроніка Раманавічаў), дзе пад 6743 (1235) годам летапісец называе *Данила Жировича (Нажировича)*, ваяводу кіеўскага князя Уладзіміра Рурыкавіча (ПСРЛ. Т. 2. Ипатьевская летопись. СПб., 1908. Стб. 775; Kronika halicko-wołyńska (Kronika Romanowiczów) / wyd.: D. Dąbrowski, A. Jusupović. Kraków; Warszawa: Inst. Hist. PAN: Pol. Akad. Umiejętności, 2017. S. 688, uwaga 536).

⁵Памятники русского права. Вып. 1. Памятники права Киевского государства X–XIII вв. / сост. А. А. Зимин. М.: Гос. изд-во юрид. лит., 1952. С. 113; Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов. М.; Л., 1950. С. 493.

⁶ПСРЛ. Т. 2. Ипатьевская летопись. СПб., 1908. Стб. 518. (П. П. Талочка лічыць, што Нажыр Пераяславіч у гэты час служыў князю Расціславу Мсціславічу [11, с. 129]. Ніякіх падстаў для такога вываду няма: летапіс выразна ўказвае, што ён знаходзіўся ў абозе Ізяслава Давыдавіча. Відавочна, што пасля страты Кіева Расціславам у лютым 1160 г. Нажыр не паследаваў за ім у Белград, а перайшоў на службу да Ізяслава. Лёс Нажыра пасля яго палону ў пачатку сакавіка 1160 г. прасачыць, на жаль, немагчыма.)

досыщ абгрунтаваную выснову, што ў іх згадваецца былы тураўскі пасадак Жыраслаў Іванкавіч. Больш складана высветліць, пра якога з Жыраславаў гаварылася ў першым летапісным паведамленні.

Пад 6655 г. у Кіеўскім летапісе апісваецца паход Глеба Юр'евіча, сына суздальскага князя Юрыя Даўгарукага, у Чарнігаўскую зямлю на дапамогу Вольгавічам, а затым да Пераяслаўля супраць Мсціслава Ізяславіча: «В томъ же лѣтъ ѣха Гюргевичъ Глѣбъ . и заа Городокъ штенъ . оу Изаслава и слышавъ Изаславъ посла к нему зова Киевоу . к собѣ шбѣшавъ же са ити к нему и не иде послушавъ же Жирослава рекоуща емоу . поиди Переяславлю хотать тебе Переяславци . послушавъ же его . иде в борзѣ»⁷. Аналагічнае паведамленне змешчана і ў Лаўрэнцьеўскім летапісе, але там яно датавана 6656 г.: «Приде Глѣбъ Гюргевичъ . и-Суждала Чернигову . в помощь Шлговичемъ . и пребывъ оу ни⁸ нѣколько . приде на Городокъ . и слышавъ Изаславъ . посла и к нему зова к собѣ Кыеву . шн же шбѣшавъса ити и не иде . и перестрапъ мало послушавъ Жирослава рекуща юму . поиди Переяславлю хотать тебе людье . шн же послушавъ яго приде к Переяславлю вборзѣ свитающю днѣ...»⁸ Тэкст Лаўрэнцьеўскага летапісу амаль даслоўна пацвярджаецца Радзівілаўскім летапісам з той толькі розніцай, што замест «послушавъ Жирослава» ў ім напісана «послушавъ Рослава»⁹.

У працытаваным летапісным фрагменце найбольшую цікавасць выклікае добрая дасведчанасць Жыраслава пра сітуацыю ў Пераяслаўлі. Улічваючы магчымае паходжанне яго роду з Пераяслаўскай зямлі, такая інфармаванасць выглядае цалкам вытлумачальнай. Зыходзячы з гэтага, можна выказаць асцярожную здагадку аб тым, што дарадцам Глеба Юр'евіча, які вёў таемныя перамовы з пераяслаўцамі, быў Жыраслаў Нажывавіч. Але з прычыны адсутнасці пераканаўчых аргументаў на карысць такой ідэнтыфікацыі гэта дапушчэнне застаецца толькі рабочай гіпотэзай.

У Кіеўскім летапісе ў запісе пад 6668 (1159/60) годам адзначалася: «Том же лѣтъ ходи Рогъволодъ с Полтчанъ . на Рославнаго Глѣбовича къ Мѣнску . послать же баше Ростиславъ . ис Киева . помочь . Рогъволоду съ Жирославомъ . съ Наживовичемъ Торкъ . ѣ . а ты померше голодомъ . и придоша пѣши . не дождавше мира . Рогъволодъ же стоа школо города . ѣ не¹⁰ль . и створи миръ с Ростиславомъ . по своей воли . и вшстоа Володшу ис поруба . а Брачислава . изъ желѣзъ . и цѣловаста хрѣтъ к собѣ»¹⁰. У іншых ранніх летапісах цалкам адсутнічае інфармацыя

і пра паход полацкага князя на Менск, і пра Жыраслава, які ўзначальваў кіеўскую дапамогу¹¹. Звесткі з Кіеўскага летапісу з невялікімі зменамі і скарачэннямі былі паўтораны толькі ў больш познім Маскоўскім летапісным зводзе канца XV ст.: «Тогда же Рогъволод с Полочанъ ходи на Ростислава на Глѣбовича к Мѣнску бѣ же с ним Ростиславля помочь ис Киева, посла бо к нему Ростиславъ Жирослава Наживовича, а с ним 600 Торков и стоа Рогъволод около города 6 недѣль и створи миръ с Ростиславом по своей воли, вшстоа Володшу ис поруба, а Брячислава из желѣзъ, и цѣловаста крестъ к собѣ»¹². У сваю чаргу, пазнейшы Густынскі летапіс абмяжоўваецца згадкай пра паход войскаў Расціслава Мсціславіча на Менск, але паводле гэтай крыніцы на чале кіеўскіх атрадаў стаялі сыны князя, Раман і Рурык, і нічога не сказана пра ўдзел у гэтай ваеннай акцыі торкаў¹³.

Інфармацыя пра ролю Жыраслава Нажывавіча ў падзеях 1159 г. вельмі лаканічная, але звяртаюць на сябе ўвагу некалькі важных момантаў. Кіеўскі князь адправіў пад Менск значныя сілы: 600 конных торкаў. Аднак гэта была не кіеўская дружина, а васальная памежная конніца. Такое рашэнне кіеўскага князя магло быць прадыхтавана як неабходнасцю абароны Кіева з прычыны небяспекі нападу Ізяслава Давыдавіча, так і тым, што галоўныя сілы былі адпраўлены на лоддзях у нізоўі Дняпра да Алешша, якое незадоўга да гэтага падверглася нападу бягладнікаў. Алешша было не толькі рускім фарпостам у вусці Дняпра, але і служыла важным перавалачным пунктам руска-візантыйскага гандлю і забяспечвала Кіеў вялікімі партыямі рыбы [14, с. 60, 129]. Для кіеўскага князя, несумненна, вяртанне кантролю над Алешшам мела першараднае значэнне. Пра гэта сведчыць як хуткая рэакцыя Расціслава Мсціславіча, так і адпраўленне супраць бягладнікаў кіеўскай дружны на чале з найбольш дасведчанымі ваяводамі Гюргем (Юрыем) Несцяравічам і Якунам: «Том же лѣтъ посла Ростиславъ ис Киева . Гюрга Нестеровича . и Якуна . в насадахъ . на Берладники . шже бахуть Шлешье вziali . и постигше ѣ оу Дцина избиша ѣ . и полонъ вша»¹⁴. Цалкам верагодна, што менавіта адпраўкай на поўдзень асноўных сіл і адсутнасцю ў Кіеве галоўных ваяводаў было абумоўлена рашэнне паслаць пад Менск торкаў на чале з Жыраславам Нажывавічам. У сувязі з гэтым можна выказаць асцярожную здагадку аб тым, што Жыраслаў саступаў у статусе сваім больш знакамітым таварышам па зброі. З іншага боку, у распадаржэнні Жыраслава знаходзіўся даво-

⁷ПСРЛ. Т. 2. Ипатьевская летопись. СПб., 1908. Стб. 359–360.

⁸ПСРЛ. Т. 1. Лаврентьевская летопись. Вып. 2. Суздальская летопись по Лаврентьевскому списку. Л., 1927. Стб. 391.

⁹ПСРЛ. Т. 38. Радзивилловская летопись. Л., 1989. С. 115, примеч. 3 к 6656 г. (У Акадэмічным спісе Радзівілаўскага летапісу ўказана Яраслава, пры гэтым літара Я прыпісана над радком іншымі чарніламі, што ўказвае на яе больш позняе з'яўленне.)

¹⁰ПСРЛ. Т. 2. Ипатьевская летопись. СПб., 1908. Стб. 505.

¹¹ПСРЛ. Т. 1. Лаврентьевская летопись. Вып. 2. Суздальская летопись по Лаврентьевскому списку. Л., 1927. Стб. 351 ; ПСРЛ. Т. 38. Радзивилловская летопись. Л., 1989. С. 130 ; Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов. М. ; Л., 1950. С. 218.

¹²ПСРЛ. Т. 25. Московский летописный свод конца XV в. М. ; Л., 1949. С. 67.

¹³Latopis hustynski / oprac., przekł. i koment. H. Suszko. Wrocław : Wydaw. Uniw. Wrocław., 2003. S. 144.

¹⁴ПСРЛ. Т. 2. Ипатьевская летопись. СПб., 1908. Стб. 505.

лі вялікі атрад у 600 шабел – для XII ст. гэта былі немалыя сілы. Даручэнне Жыраславу Кажыравічу камандавання над імі сведчыць, як здаецца, пра яго значную дасведчанасць у ваенных справах.

Крыніцы не захавалі дэталей пра паход Жыраслава Кажыравіча з торкамі пад Менск. Кіеўскі летапіс інфармуе толькі, што войскі Расціслава Мсціславіча моцна пацярпелі ад голаду і, страціўшы сваіх коней, вярнуліся пешшу ў Кіеўскую зямлю яшчэ да завяршэння аблогі горада і заключэння мірнай дамовы¹⁵. Маскоўскі летапісны звод яшчэ больш лаканічны: з яго вядома толькі пра адпраўленне торкаў пад Менск, а звесткі пра голад сярод іх і страты коней адсутнічаюць. Не падае ніякіх дэталей і Густынскі летапіс¹⁶. Вызначыць ролю самога Жыраслава Кажыравіча ў гэтых падзеях на падставе толькі такіх лаканічных даных нельга.

Прасачыць лёс ваяводы пасля вяртання з менскага паходу 1159 г., на жаль, таксама немагчыма з прычыны поўнай адсутнасці інфармацыі пра яго. Уяўляецца, што Жыраслаў Кажыравіч перажыў аблогу і голад і вярнуўся разам з рэшткамі свайго атрада ў Кіеўскую зямлю. У адваротным выпадку летапісец згадаў бы пра яго смерць падчас апісанай ваеннай акцыі. Нічога невядома і пра зямельныя ўладанні баярына.

Крыніцы не захавалі прамых згадак і пра роднасныя сувязі Жыраслава Кажыравіча. Паспрабаваць уявіць іх можна толькі на падставе ўскосных даных. На магчымых нашчадкаў ваяводы сярод кіеўскіх баяраў сярэдзіны і другой паловы XII ст. указвае імя па бацьку Жыраславіч. Згадак пра такіх асоб усяго тры.

Першая з іх знаходзіцца ў Кіеўскім летапісе і датуецца 6654 (1146/47) годам: пры аблозе Ноўгарада-Северскага ў ліку забітых дружыннікаў Мсціслава Ізяславіча аказаўся Дзмітрый Жыраславіч. Улічваючы, што Дзмітрый знаходзіўся на службе ў валынскіх Мсціславічаў, лагічна выказаць меркаванне,

што ён быў сынам валынскага баярына Жыраслава Васільевіча, вядомага па пасольстве ў Кіеў у 1158 г.¹⁷

У летапісным паведамленні за 6679 (1171/72) год пры апісанні захопу Кіева войскамі Мсціслава Андрэевіча і ўцёкаў з горада Мсціслава Ізяславіча згадаецца Збыслаў Жыраславіч¹⁸. Але яшчэ ў XIX ст. С. М. Салаўёў адзначаў, што ён, хутчэй за ўсё, таксама быў нашчадкам згаданага вышэй Жыраслава Васільевіча [15, с. 526]. З меркаваннем расійскага гісторыка можна пагадзіцца, паколькі ў летапісе абодва адназначна звязваюцца з домам валынскіх князёў.

Інфармацыя пра яшчэ аднаго Жыраславіча знаходзіцца ў Кіеўскім летапісе ў артыкулах за 6688 (1180/81) і 6691 (1183/84) гады. У іх названы Здзеслаў Жыраславіч, які служыў у трыпольскага князя Мсціслава Уладзіміравіча¹⁹. Ён якраз мог быць сынам Жыраслава Кажыравіча, што справядліва заўважаў П. П. Талочка [11, с. 129]. Якім чынам і калі нашчадак Жыраслава аказаўся на службе ў трыпольскіх князёў – пытанні для асобнага даследавання.

Магчымым нашчадкам Жыраслава мог быць таксама Данііл Жыровіч (Кажыравіч), згаданы ў летапісе як ваявода кіеўскага князя Уладзіміра Рурыкавіча пад 6743 (1235) годам²⁰. Патронім Жыровіч можа быць скарачаным варыянтам імя па бацьку Жыраславіч. Акрамя таго, гэта імя магло выкарыстоўвацца ў якасці радавога, тады ёсць верагоднасць, што ў Жыраслава мог быць сын Кажыр, не згаданы ў крыніцах. У такім выпадку ў летапісах аказалася б прапушчана адно пакаленне. Прычыны гэтага маглі быць рознымі, напрыклад ранняя смерць або адсутнасць дзейнасці. Страта аднаго са звёнаў у такім генеалагічным ланцужку дазволіла б таксама растлумачыць досыць вялікі храналагічны разрыў паміж згадваннямі Жыраслава (1159) і яго ўнука (?) Данііла (1235). Вядома, гэта магло мець месца толькі ў тым выпадку, калі згадак аб выкарыстанні імя Жыраслаў у якасці радавога мае пад сабой рэальны гістарычны падмурак.

Заклучэнне

Падводзячы вынікі, варта адзначыць, што пацверджаны крыніцамі перыяд дзейнасці Жыраслава Кажыравіча ахоплівае толькі 1159 г. Уяўляецца верагодным, што баярын нарадзіўся ў першай трэці XII ст. і мог быць сынам Кажыра з акружэння Уладзіміра Манаха або Кажыра Пераяславіча, які служыў Ізяславу Давыдавічу. Магчыма, ён саступаў у статусе іншым кіеўскім ваяводам, але валодаў значным вайсковым досведам, што дазволіла Расціславу Мсці-

славічу паставіць Жыраслава на чале значных сіл торкаў, накіраваных пад Менск. Лёс Жыраслава Кажыравіча пасля заканчэння менскага паходу 1159 г. у крыніцах не прасочваецца. Невядома, ці служыў ён далей Расціславу Мсціславічу і як доўга заставаўся на гэтай службе. Таксама невядомы час смерці Жыраслава. Яго магчымымі нашчадкамі можна лічыць трыпольскага ўрадніка Здзеслава Жыраславіча і кіеўскага ваяводу Данііла Жыровіча (Кажыравіча).

¹⁵ПСРЛ. Т. 2. Ипатьевская летопись. СПб., 1908. Стб. 505. (Выкажу здагадку, што страта коней была выклікана не толькі голадам сярод торкаў, але і нейкім масавым захворваннем жывёлы, якое пачалося падчас аблогі Менска.)

¹⁶Latopis hustynski. Wrocław, 2003. S. 144.

¹⁷ПСРЛ. Т. 2. Ипатьевская летопись. СПб., 1908. Стб. 497.

¹⁸Там же. Стб. 544.

¹⁹Там же. Стб. 621, 677. (П. П. Талочка беспадстаўна лічыць, што Здзеслаў Жыраславіч служыў князю Мсціславу Мсціславічу [11, с. 129], хаця летапісныя звесткі не даюць ніякіх падстаў для такой высновы.)

²⁰Данііл згадаецца толькі ў Галіцка-Валынскім летапісе (Хроніка Раманавічаў). Але ў розных рэдакцыях летапісу ўказаны неаднолькавыя версіі яго імя па бацьку: у Іпацьеўскай рэдакцыі – *Даніла Кажыровіча* (ПСРЛ. Т. 2. Ипатьевская летопись. СПб., 1908. Стб. 775), у Ермалаеўскай, Хлебнікаўскай і Пагодзінскай рэдакцыях – *Даніла Жыровіча* (Kronika hańlicko-wołyńska (Kronika Romanowiczów). Kraków ; Warszawa, 2017. S. 688, uwaga 536).

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Алексеев ЛВ. *Полоцкая земля в IX–XIII вв. (очерки истории Северной Белоруссии)*. Москва: Наука; 1966. 295 с.
2. Алексеев ЛВ. *Западные земли домонгольской Руси: очерки истории, археологии, культуры. Книга 2*. Москва: Наука; 2006. 167 с.
3. Заяц Ю. Менская зямля: этапы фарміравання. *Беларускі гістарычны часопіс*. 1993;4:8–15.
4. Темушев СН. Минское княжество и Литва в XII – начале XIII в.: интерпретация летописных известий. В: Груша АІ, укладальнік. *Мінск і мінчане: 10 стагоддзяў гісторыі. Крыніцы па гісторыі горада. Сацыяльныя структуры і паўсядзённасць*. Мінск: Беларуская навука; 2012. с. 12–36.
5. Skulina T. *Staroruskie imiennictwo osobowe. Część 2*. Wrocław: Polska Akademia Nauk; 1974. 240 s.
6. Чучка ПП. *Слов'янські особові імена українців: історико-етимологічний словник*. Ужгород: Ліра; 2011. 432 с.
7. Нагирный ВН. Туровский посадник Жирослав Иванович. Просопографический очерк. В: Мартынюк АВ, редактор. *Studia Historica Europae Orientalis = Исследования по истории Восточной Европы. Выпуск 12*. Минск: РИВШ; 2019. с. 31–41.
8. Taszycki W. *Najdawniejsze polskie imiona osobowe*. Kraków: Polska Akademia Umiejętności; 1925. 124 s.
9. Taszycki W, redaktor. *Słownik staropolskich nazw osobowych*. Wrocław: Polska Akademia Nauk; 1977. 533 s.
10. Бережков НГ. *Хронология русского летописания*. Москва: Издательство Академии наук СССР; 1963. 376 с.
11. Толочко ПП. *Власть в Древней Руси. X–XIII вв.* Санкт-Петербург: Алетейя; 2011. 200 с.
12. Тупиков НМ. *Словарь древне-русских личных собственных имен*. Санкт-Петербург: Типография И. Н. Скороходова; 1903. 857 с.
13. Котович В. Лінгвокультурологічний портрет автохтонних українських астіонімів. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2019;71(1):312–333. DOI: 10.30970/vpl.2019.71.10304.
14. Толочко ПП. *Киев и Киевская земля в эпоху феодальной раздробленности XII–XIII веков*. Киев: Наукова думка; 1980. 224 с.
15. Соловьев СМ. *История России с древнейших времен. Книга 1, тома 1–2*. Москва: Издательство социально-экономической литературы; 1959. 811 с.

References

1. Alekseev LV. *Polotskaya zemlya v IX–XIII vv. (ocherki istorii Severnoi Belorussii)* [The Land of Polotsk in the 9th–13th centuries (essays in the history of Northern Belarus)]. Moscow: Nauka; 1966. 295 p. Russian.
2. Alekseev LV. *Zapadnye zemli domongol'skoi Rusi: ocherki istorii, arkheologii, kul'tury. Kniga 2* [The Western lands of pre-Mongol Rus': essays in history, archeology, culture. Book 2]. Moscow: Nauka; 2006. 167 p. Russian.
3. Zayac Yu. [The Land of Mensk: stages of formation]. *Belaruskі gіstarychny chasopіs*. 1993;4:8–15. Belarusian.
4. Temushev SN. [The Principality of Minsk and Lithuanians in the 12th – early 13th centuries: interpretation of chronicle evidences]. In: Grusha AI, compiler. *Minsk i minchane: 10 stagoddzjaw gіstoryi. Krynycy pa gіstoyi goroda. Sacyjal'nyja struktury i pawsjadzіonnasc'* [Minsk and its citizens: 10 centuries of history. Sources on the history of the city. Social structure and everyday life]. Minsk: Belaruskaja navuka; 2012. p. 12–36. Russian.
5. Skulina T. *Staroruskie imiennictwo osobowe. Część 2*. Wrocław: Polska Akademia Nauk; 1974. 240 s.
6. Chuchka PP. *Slov'jans'ki osobovi imena ukrai'nciv: istoryko-etymologichnyj slovnyk* [Slavic personal names of Ukrainians: a historical-etymological dictionary]. Uzhhorod: Lira; 2011. 432 p. Ukrainian.
7. Nagirnyy VN. [Posadnik of Turov Zhiroslav Ivankovich. The prosopographic essay]. In: Martyniuk AV, editor. *Studia Historica Europae Orientalis. Issue 12*. Minsk: National Institute for Higher Education; 2019. p. 31–41. Russian.
8. Taszycki W. *Najdawniejsze polskie imiona osobowe*. Kraków: Polska Akademia Umiejętności; 1925. 124 s.
9. Taszycki W, redaktor. *Słownik staropolskich nazw osobowych*. Wrocław: Polska Akademia Nauk; 1977. 533 s.
10. Berezhkov NG. *Khronolohiya russkogo letopisaniya* [Chronology of the Russian chronicles]. Moscow: Publishing House of the Academy of Sciences of USSR; 1963. 376 p. Russian.
11. Tolochko PP. *Vlast' v Drevnei Rusi. X–XIII vv.* [The power in Old Russian in the 10th–13th centuries]. Saint Petersburg: Aleteiya; 2011. 200 p. Russian.
12. Tupikov NM. *Slovar' drevne-russkikh lichnykh sobstvennykh imen* [The dictionary of old Russian personal proper names]. Saint Petersburg: Tipografiya I. N. Skorokhodova; 1903. 857 p. Russian.
13. Kotovych V. Linguistic and cultural portrait of autohton Ukrainian astionims. *Visnyk L'vivskogo universytetu. Seriya filolohichna*. 2019;71(1):312–333. Ukrainian. DOI: 10.30970/vpl.2019.71.10304.
14. Tolochko PP. *Kiev i Kievskaya zemlya v epokhu feodal'noi razdroblennosti XII–XIII vekov* [Kyiv and the Kyivan land in the period of feudal fragmentation of the 12th–13th centuries]. Kyiv: Naukova dumka; 1980. 224 p. Russian.
15. Soloviov SM. *Istoriya Rossii s drevneishikh vremen. Kniga 1, toma 1–2* [History of Russia since the ancient times. Book 1, volumes 1–2]. Moscow: Izdatel'stvo sotsial'no-ekonomicheskoi literatury; 1959. 811 p. Russian.

Артыкул пастуніў у рэдкалегію 17.03.2020.
Received by editorial board 17.03.2020.

Пераклад С. М. Цемушавы²¹.

²¹Степан Николаевич Темушев – кандидат исторических наук, доцент; доцент кафедры истории России исторического факультета Белорусского государственного университета.

Сцяпан Мікалаевіч Цемушаў – кандыдат гістарычных навук, дацэнт; дацэнт кафедры гісторыі Расіі гістарычнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта.

Stsiapan N. Tsemushau, PhD (history), docent; associate professor at the department of Russian history, faculty of history, Belarusian State University.